

14. Пинский Л. Е. Послесловие / Л. Е. Пинский // Мандельштам О. Э. Разговор о Данте. — М.: Искусство, 1967. — С. 59–68.
15. Тюпа В. И. Проблема эстетического адресата в творческом самоопределении Мандельштама / В. И. Тюпа // Творчество Мандельштама и вопросы исторической поэтики. Межвузовский сборник научных трудов. — Кемерово, 1990. — С. 4–14.
16. Черашняя Д. И. Субъектный строй «Разговора о Данте» / Д. И. Черашняя // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. — Т. 50. — 1991. — № 3. — С. 263–268.
17. Nethercott F. Elements of Henri Bergson's «Creative Evolution» in the critical prose of Osip Mandelstam / F. Nethercott // Russian Literature. — 1991. — Vol. 30. — P. 455–466.

Кристина Стокуленко

ЗРАДА У КОХАННІ: ЇЇ ПРИЧИНИ ТА ДУХОВНЕ ОСМИСЛЕННЯ У РОМАНІ «МАРУСЯ ЧУРАЙ» ЛІНИ КОСТЕНКО

Духовний світ людини, формування справжніх її цінностей, моральної культури — головні проблеми, які хвилюють нині багатьох. Тема зради була та залишатиметься актуальною у всі часи. І початок ХХІ сторіччя не являє собою виключення. Але чи змінюється ставлення до цього прикрого феномена з часом? Чому феномен зради має місце у житті людства, де шукати її причини? І як зрада впливає на формування молоді та сімейних стосунків?

Осмыслити ці складні питання спробувала Ліна Костенко, пишучи роман у віршах «Маруся Чурай». Серед важливих питань, поставлених у романі, неможливо оминати питання зради — якщо не фізичної, то моральної. Ідеї необхідності бути вірними своїм переконанням та не боятися протистояти певним соціальним факторам — ось лейтмотив, який проймає усю творчість поетеси, ледь чутно торкається кожного вірша, кожної висловленої думки, оформлюється і завершується саме у «Марусі Чурай».

Чи можна пробачити зраду? І чи треба її пробачити?

Зраджувати, зрадити — 1. Діяти підступно, віроломно стосовно кого-небудь, чого-небудь; переходити на бік ворога; 2. Бути невірним у коханні, дружбі; 3. Відмовлятися від попередніх звичок, поглядів, переконань і т. ін. [4, с. 277–278]. Саме таке визначення питання, яке нас цікавить, подає тлумачний словник. Як бачимо, у сучасності зрада трактується вкрай негативно — її розуміють як щось бридке, ганебне, підступне і вкрай пригнічуючі явище. Але, безумовно, таке ставлення до зради не сформувалося за короткий проміжок часу — як і більшість абстрактних понять, значення цього слова формувалося багатьма поколіннями протягом не одного століття.

С. Аверинцев писав: «Благословенна важкість сім'ї — у тому, що це місце, де кожен з нас нечувано близько підходить до найважливішого персонажу в нашому житті — до Іншого» [1, с. 106]. І насправді — величезна відповідальність за душу та почуття іншої людини бере той, хто ці почуття згоджується приймати. Так, і на суді над Марусею Чурай, один з присутніх, попри всі обвинувачення та впевненість у дівочій вині, зауважив: «...Бо незалежно, що то за пиття, і що там мовить злість тисячоуста, — не хто ж, а він звів дівчину з пугтя. І то була любов, а не розпуста» [3, с. 74]. В образі Марусі уособлені кращі моральні риси українського народу, його найвищі цінності. Ідеалом для неї стали батьки, що мають «незглибими душі». Подружжя вірність рівнозначна для неї вірності своєму народові. Вона виявилася лише раптовою та випадковою жертвою конфлікту між високими пориваннями та пристосовництвом. Важливим у творчості поетеси є мотив кохання, причому кохання шаленого, жагучого, нестримного. Поетеса не розуміє «напівкохання», «недопочуття», для неї мають право на існування лише справжні, сильні та невідворотні емоції. Чи є в такій самобутній свідомості місце для самої лише думки про зраду — страшну та руйнівну життєву випадковість. Але чи є зрада випадковістю?

Таким чином — приймаючи на себе відповідальність за іншу людину, зрада вже перестає бути однобічним явищем. Страждають усі — і прямі, й непрямі учасники. Так вийшло й у «Марусі Чурай» — адже постраждала не лише пара, яка саме репрезентує феномен зради в романі — Маруся та Гриць, але й наречена Гриця, Галя Вишняківна, й мати Гриця — Бобренчиха, яка й підштовхнула хлопця до зради у любові. Не витримавши суду над Марусею, померла її мати, залишивши дівчину круглою сиротою.

Але неможна у зраді звинувачувати лише сторонніх. Любов Марусі та Гриця початково не була на однакових позиціях: «Попідростали верби і дівчатка, — про це в суді, можливо б, і не слід, — але ж Маруся так його чекала, такі літа одні перебула! Нікому ні руки не шлюбувала, ані на кого й оком не вела. Грицько ж, він міряв не тією міркою. В житті шукав дорогу не пряму. Він народився під такою зіркою, що щось в душі двоїлося йому. Від того кидавсь берега до того. Любив достаток і любив пісні. Це як, скажімо, вірувати в Бога і продавати душу сатані...» [3, с.78]. Таким чином, Маруся була більш стійкою та більш упевненою у своєму почутті, ніж Гриць: «Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі» [3, с.100]. Але на таких сумних початках не є можливим створення повноцінної та міцної сімейної пари. Справжній митець, Маруся наділена даром глибше й гостріше за інших відчувати світ, близько перейматися людськими радощами і стражданнями. Саме тому її сліпа любов була сліпою лише на початку — і з роками Маруся своєю глибокою, вдумливою душею починала вбачати невідповідність та «нерівню душ» — власної і Грицевої.

Важливим у створенні сім'ї є відносини пари із родичами. Пережитком матриархату є й пріоритетна роль матері у весільних дійствах. Тож момент вибору судженого завжди був дуже відповідальним. У виборі шлюбного партнера перепліталися різні інтереси. Дівчина прагнула зустріти обранця, котрий припав би їй до душі, батьки жадали помічника у домі, громада — голову міцного господарства. Напевне, саме на цьому етапі виникають найголовніші причини зради, яка має місце в подальших стосунках сімейної пари або між нареченими. Саме тут можуть бути непомічені маленькі дрібнички, які потім стають важливими проблемами на рівні вже більш осмисленого, дорослого життя та виливаються у сімейних стосунках стінами, крізь які неможливо пробитись до близької людини.

Система дошлюбного спілкування передбачала певні норми залицяння та сватання, які майже до кінця XIX ст. ґрунтувалися на патріархальних засадах. Молодь спілкувалася переважно в межах свого села, а в містах — у межах вулиці, навіть свого «кутка». На рубежі XIX—XX ст. цей принцип був порушений і молодь нерідко шукала собі пару не тільки у своєму селі, а й у навколишніх. Хлопці та дівчата зустрічалися на вулицях, ігрищах, толоках, вечірніх сходах, ярмарках.

Українські традиції потребували від молоді збереження цнотливості та пристойності. Тому на багатьох забавках молодих були присутні родичі або старші люди. Молоді не заборонялося цілуватися та милуватися, але свою цноту до весілля берегли. Ліна Костенко застерігає нас від втрати своєї історичної пам'яті. Поетеса вихоплює з історії справжні мистецькі шедеври, розуміє їхнє важливе значення для людства й людини зокрема. Приблизно такі ж відносини між Грицем та Марусею описує й Ліна Костенко: «Усе, було, ми разом, все ми разом — пірнаєм в річку і по кручам лазим. Шукаєм глоду, пасемо корову, у гилку граєм, в цурного квача...» [3, с.95]. Найчастіше серйозні почуття молоді закінчувалися сватанням та весіллям. Сватання свідчило про певне ставлення хлопця до дівчини, і це був перший крок на стежині до щасливого шлюбу, немов обмін першими обіцянками вірності. Тому недаремно Гриць постійно відкладав весілля з Марусею: «... — Щастя треба красти. Хоч добре — не заключулось дитя. Весілля знову мусимо відкласти. Що зробиш, мила, як таке життя?...» [3, с.102]. Контекстуально це було першим натяком на сумнівність намірів хлопця, що підтверджують його слова: «...А я такий, я матір поважаю і поперек їй слова не скажу...»

«Чоловік повинен з'єднатися з жінкою та прийняти її жіночий погляд на речі, її жіночу душу — до глибини своєї чоловічої душі; і жінка має таке ж складне завдання по відношенню до чоловіка...» [1, с. 107] — зауважував С. Аверинцев, розглядаючи питання шлюбу та сім'ї у християнській культурі. Неготовність до шлюбу, небажання змінюватись заради іншого є чи не найпершою причиною духовної зради. Ліна Костенко вклала свою думку з цього приводу в уста Марусі під час сповіді: «Гриць був інакший. Щирими очима він так дивився приязно на світ! Це, Грицю, що, була твоя личина? Яку ж ти душу приховав під спід?!... Нестерпний біль пекучого прозріння! Яка мене обплутала мана? Чи він мені, чи я йому — нерівня. Нерівня душ — це гірше, ніж майна!» [3, с.111].

У романі «Маруся Чурай» поетеса достатньо впевнено висловила свою думку щодо зради в багатьох діалогах та монологів. Чи не найпоказовішою є репліка козацького посланця: «Ця дівчина... Обличчя, як з ікон. І ви її збираєтесь карати?! А що, як інший вибрати закон,— не з боку вбивства, а із боку зради? Ну є ж про зраду там які статті? Не всяка кара має бути безбожна. Що ж це виходить? Зрадити в житті державу — злочин, а людину — можна?!» [3, с.80]. Звісно, зраду не виправдовує жодна вагома причина.

Яків Кротов зауважував: «Зрада є зворотною стороною відданості, яка є рисою не всієї людини, а лише найбільш низької іпостасі. Це не лише зрада самого себе, але й зрада свого ближнього. Адже ніхто не народився у житті для самотності. Відданість не являє дію, а є лише особливим ставленням до світу, до себе, до того, кому ти відданий. Зрада є агресивною — не тому, що зраджує, а тому, що виправдовує себе» [2]. Саме тому так важко пробачити та зрозуміти зраду людині, яка все життя залишалася вірною — собі, оточуючим, країні, вірі. Саме тому для Марусі до останнього залишалось незрозумілим, як її Гриць міг так жорстоко зрадити свої обіцянки, свої мрії та надії на майбутнє. Чогось саме його вона жаліла більше ніж себе — але, напевне, у цьому й показала себе її любов, така до останнього залишалася вірною своєму обранцеві та самій собі.

Спілкування — складний та розмаїтий процес. Воно може проявитися і в формі певного виду діяльності, взаємодії індивідів, і як інформаційний процес, і як процес взаємовпливу, спосіб співпереживання і взаєморозуміння. Це складне переплетіння суспільних відносин і міжособистісних взаємин, індивідуальних устремлень, прагнень, інтересів багатьох людей. Саме в спілкуванні людина задовольняє потребу в емоціональному контакті, її розвиток, збереження, душевна рівновага не можливі без емоційних зв'язків з іншими людьми [5, с. 76–77]. Для українського суспільства зрада була та залишається страшним гріхом не лише перед Богом, а й перед людиною, яка довіряє облудникові. Християнські православні традиції українців жорстоко засуджують зраду у всіх її проявах — зраду дружби, кохання, держави, слова тощо. Й у героїні Ліни Костенко, в Марусі Чурай, яка була невигаданою особистістю, відомою українською пісняркою, не стало сили пробачити коханому його підлої зради. (Постать Марусі Чурай посіла важливе місце в історії української літератури. Щоправда документальних підтверджень про її існування на сьогодні не знайдено і про реальність поетеси свідчать лише її твори, які до того ж стали вже народними піснями, та художні твори про неї). Тому на суді й визнали її невинною, хоч справді вона була чистою й перед Грицем, й перед своєю совістю. І цим вироком була підтверджена неможливість існування зради в українському соціумі — інакше це заперечувало б існування щирих сімейних стосунків та порушувало б гармонію життя в сім'ї.

Маруся Чурай Ліни Костенко не має нічого спільного із помстою, злочином. Вона — митець, її душа співає піснями народу та вміє виспівати усе те, що так важко вкладається в рими її співвітчизникам. Вона здатна на страждання, на помсту — ні. Отруту героїня роману приготувала для себе, бо не могла більше складати пісні, душа боліла, покривджена Грицевою зрадою. Німий поет — то вже не поет. Маруся хотіла отруїтися сама, Гриць же випив отруту випадково. Смерть коханого ще більшою мірою підкріпила страждання. Після його смерті Маруся не написала жодної пісні і навіть після того, як її виправдав суд, померла, бо не виправдала сама себе.

У творі звучить мотив гордості за своє історичне минуле, щирого та неприкритого бажання зберегти та увічнити славне життя України в художньо обробленому слові. Існування таких літературних героїв, як Маруся Чурай, дає можливість у сучасності говорити про високу моральність українського народу та вікову мудрість, закладену в найсвятіших традиціях — залицяннях, шлюбі, сімейному житті. Маємо у романі приклад не лише нещасного кохання, спотвореного та вбитого зрадою — чудову антитезу йому складає подружнє життя батьків Марусі — Чурая та Чураїхи. Саме такий шлюб є ілюстрацією кращих рис українського традиційного життя суспільства.

Підсумовуючи, неможливо залишити осторонь одне важливе зауваження: зрада є питанням моралі — вона існувала у всі часи та в кожному куточку Землі. Можливо, у повсякденному житті ми не так часто зустрічаємося з таким явищем, як зрада. Хотілося б вірити, що це — один з показників високої моральності сучасних українців. І, заглиблюючись у роздуми над питанням зради, хотілося б мати надію, що з часом вона все більше залишатиметься виключно на сторінках історичних романів, а як явище суспільного життя назавжди зникне. Адже саме такими є традиційні моральні настанови українського народу у його баченні сімейного щастя та доброти.

Література

1. Аверинцев С. С. Брак и семья: несвоевременный опыт христианского взгляда на вещи / С. С. Аверинцев // Человек. — Москва, 2004. — № 4. — с. 104–112.
2. Кротов Я. Свойства без человека. Предательство// Режим доступу: http://krotov.info/yakov/2_chlvek/3_dobrota/2_10_predatelst.html
3. Ліна Костенко: навчальний посібник-хрестоматія/ Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Ключека. — Кіровоград: Степова Еллада, 1999. - 320 с.
4. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. — 672 с.
5. Шляхова Н. Життя порізнені листочки: Літературно-критичні статті / Н. Шляхова. — Одеса: Астропринт, 2003. — 232 с.